

Генезис протезів як наслідок генералізації групофонем у рецензованій праці поданий у вигляді такої «теорем»: При $C_1, C_2, C_3 = 0$ і $C_4, C_5, C_6 = 0$, тобто $\# + V$, якщо $C + 'V \rightarrow '(CV)$, то й $\# + 'V \rightarrow \# + V \rightarrow '(iV)$ (с. 100).

Математична точність лінгвістичних побудов, скрупульозність, чіткість аналізу й разом з тим легкість сприйняття найскладнішого матеріалу є характерною рисою всіх праць В. К. Журавльова.

Визначаючи цінність праць В. К. Журавльова, присвячених формуванню групового сингармонізму в праслов'янській мові, для сучасної лінгвістики, дослідники вказують також на розв'язання низки проблем загальнофонологічного характеру, таких як моделювання фонологічних процесів, перерозклад диференційних ознак усередині сегмента, аналіз реконструйованої фонологічної сис-

теми, вибір інвентаря диференційних ознак, розмежування фонетичного та фонологічного рівнів у діяхронічній фонології, фонетичних та фонологічних змін, виділення потенційно диференційних ознак, розрізнення реляційного та реляційно-фізичного рівнів у фонологічних дослідженнях, рухомість меж між сусідніми звуками та ін. (с. 122–123).

Отже, висока оцінка наукових досягнень В. К. Журавльова видатними лінгвістами ХХ ст., а тепер і сучасними вченими має спонукати молодих дослідників до використання результатів наукової діяльності В. К. Журавльова у своїх працях, а також у практиці вищої школи для навчання студентів-філологів з метою підвищення експланаторного рівня курсу історико-лінгво-слов'язнознавчих дисциплін.

В. ГЛУЩЕНКО, А. ОРЕЛ
(Слов'янськ)

Терехова С. І.

СИСТЕМА ОРІЄНТАЦІЙНИХ КООРДИНАТ У МОВІ І МОВЛЕННІ (на матеріалі української, російської та англійської мов)

К. : Вид. центр КНЛУ, 2007. — 400 с.

Останнім часом увага лінгвістів дедалі більше зосереджується на вивченні проблем зіставної типології вказівних мовних одиниць. Визнаючи особливість та ускладненість вказівної семантики порівняно із суто номінативною, дослідники звертають увагу на окремі аспекти функціональної семантики та функціональної граматики, когнітології і прагматики. Рецензована монографія присвячена аналізу окремого напрямку досліджень вказівної семантики — поліпарадигмальному вивченню системи орієнтаційних координат у трьох зіставлюваних мовах.

Завданнями дослідження С. І. Терехової є вивчення членування концептосфери «система орієнтаційних координат» в аналізованих мовах, характеристика лінгвістичних та певною мірою міждисциплінарних основ розуміння й концептуалізації системи координат, типологізація мовних і мовленнєвих репрезентацій системи координат у зазначених мовах, з'ясування впливу національного менталітету на формування, актуалізацію і сприйняття мовних одиниць первинної і вторинної номінації. Об'єктом рецензованого дослідження обрано систему орієнтаційних координат та форми її вияву (функціонально-семантичне поле, тематична група, мовна

одиниця) в українській, російській і англійській мовах.

Монографія добре структурована, складається з п'яти розділів. У першому — «Система координат у контексті сучасних поняттєвих парадигм і загальнонародної мови» — студіюються різні підходи до вивчення вказівних мовних одиниць, подається досить глибокий, аргументований аналітичний огляд наявних наукових розробок, описується методологія проведеного дослідження й запроваджується цілісна, достатньо повна типологія зіставлюваних репрезентацій, у тому числі класифіковані їхні асоціативні різновиди. Інші чотири розділи присвячені докладному аналізу функціонально-семантичних і лексико-граматичних характеристик репрезентацій просторового вказування (розділ 2-й «Типологія лексико-граматичних та функціонально-семантичних репрезентацій просторових та просторово-часових координат вказування в українській, російській та англійській мовах»), просторово-часового вказування (розділ 3-й «Функціонально-семантичні та лексико-граматичні репрезентації просторово-часових координат в українській, російській та англійській мовах»), часового вказування (розділ 4-й «Лексико-гра-

матичні та функціонально-семантичні репрезентації часового вказування в українській, російській та англійській мовах») й особового вказування (розділ 5-й «Функціонально-семантичні та лексико-граматичні репрезентації особових вказувань в українській, російській та англійській мовах»).

Монографія містить ряд цікавих і по-справжньому нових, належним чином обґрунтованих наукових положень. Зокрема, аналізуючи типи референційних (у широкому розумінні терміна) відношень, С. І. Терехова розрізняє їхні традиційні (референційний, анафоричний та дейктичний) і трансфункціональні типи (дейктично-референційний, дейктично-анафоричний, референційно-анафоричний, номінативно-дейктичний і референційно-номінативний). Дослідниця має всі підстави висновувати, що для просторових вказувань типовими є дейктично-референційні та дейктично-анафоричні репрезентації. Часовим мовним одиницям, на її думку, властиві передусім дейктично-референційні, референційно-анафоричні та дейктично-анафоричні відношення. Особовим мовним одиницям притаманні здебільшого дейктично-референційні, референційно-номінативні, дейктично-анафоричні, анафорично-референційні та номінативно-дейктичні відношення (розд. 2–5).

За можливістю реалізації трансфункціональності і транссемантичності аналізовані мовні одиниці класифіковані С. І. Тереховою як: 1) монофункціональні моно- і полісемантичні мовні одиниці; 2) біфункціональні: а) прислівниково-прийменикові репрезентації, поширені в усіх зіставлених мовах; б) прислівниково-прикметникові мовні одиниці, характерні для англійської мови; в) займенниково-іменникові мовні одиниці, більше поширені в українській і російській мовах; г) прислівниково-вигуківі, типовіші для двох зіставлених споріднених мов; 3) поліфункціональні полісемантичні мовні одиниці, більше поширені в англійській мові (с. 314). Так, укр. *зліва, справа* визначаються як моносемні і монофункціональні, рос. *слева, справа* і англ. *left, right* характеризуються поширеною полісемантичністю (с. 98). Загалом просторові вказівні репрезентації, як доведено в монографії, представлені в такому співвідношенні щодо зазначеної вище класифікації: монофункціональні та моносемантичні одиниці зіставлених мов є рідкісними, вони наявні, як правило, серед діалектизмів, просторові лексика та професіалізмів — військової, спортивної лексики, в англійській мові — більше серед прислівникових сполучень; термінологічних запозичень (наприклад, музичних термінів), українських та російських вказувань будівельників, гірників тощо. Монофункціональні полісе-

мантичні одиниці широко репрезентовані в низці стилістичних спільнокоренових синонімів, переважно в англійській мові, і менш виражені серед різнокоренових синонімів, оцінних градацій української та російської мов, конкретизованих англійських репрезентацій, таких як *downhill, downland, downstairs, upstairs* тощо. Біфункціональні полісемантичні одиниці зіставлених мов, як небезпідставно доводить автор, більш характерні для української та російської мов, а поліфункціональні полісемантичні репрезентації властиві англійській мові, причому їхня семантична узагальненість, відносність збільшується за шкалою від моно- до поліфункціональних одиниць мови. В українській і російській мовах натомість «спостерігається зміна семантичних якостей прислівників: від поєднання вказувань на місцеперебування і напрям [...] до їх відокремлення і значного розвитку оцінних та стилістичних диференціацій» (с. 109).

Серед часових вказувань англійські репрезентації, як зазначає С. І. Терехова, відносно чітко групуються в монофункціональні одиниці, представлені переважно сполученнями прислівникової семантики та недомінантними стилістично маркованими прислівниками, а також у поліфункціональні нейтральні лексеми. Інші мови, як свідчить дослідження, виявляють менш чітку диференціацію щодо функціональних типів, проте урізноманітнюються семантичними та семантико-стилістичними шляхами. С. І. Терехова розглядає їх достатньо повно. Так, «на основі семантики часового співвідношення з теперішнім періодом дійсності виокремлюється мікропарадигма з додатковою семантикою важливості, актуальності дії на даний (теперішній) момент: укр., рос. *актуально, модно*, розм. *новомодно, по-новому*, укр. *зроблено, сучасно, по-теперішньому*, розм. *по-сучасному*, рос. *зроблено, сучасно, по-теперішньому*, розм. *по-нынєшньому, по-теперішньому, по-сучасному*...», англ. *actually..., fashionably..., modernly..., частково hitherto... тощо*» (с. 183). Серед наведених прикладів одиниці дейктичної семантики української та російської мов монофункціональні, а ті, що виражають «слабке референційне співвідношення з реальним часом на фоні семантики способу дії», як і значна кількість інших подібних мовних одиниць, класифіковані як біфункціональні (с. 184–186). Деякі монофункціональні одиниці зіставлених мов репрезентують указивну ознаку разом з іншою, невказівною, наприклад: укр. *до речі, доречно*, рос. *кстати, в пору*, англ. *in time* «зроблено до речі, своєчасно», «вчасно, коли треба», рідк. «саме те (той, та), що треба» (с. 194). На тлі прислівникової монофункціональності деякі одиниці спроможні виража-

ти безвідносно семантику повторюваної дії (наприклад, укр. *щоранку*, рос. *по утрам*, англ. *in the mornings*) і деталізувати ступінь якості репрезентованого вказування (с. 232–233).

Мікропарадигми укр. *пізно*, рос. *поздно*, англ. *late* різняться якістю відтворених семантичних та семантико-стилістичних градацій, майже відсутніх в англійській парадигмі. В українській і особливо російській мовах поширені експресивно марковані одиниці, які деталізують аналізовану семантику вказування, надають характеристики мовцю, який їх уживає, свідчать про його особисте ставлення до референта (с. 194–196).

Таким чином, дослідниця переконливо доводить, що монофункціональні репрезентації мають тенденцію до поступового трансформування в поліфункціональні прислівники, що відображає динамічний стан аналізованого мовного фрагмента (с. 307).

Традиційними репрезентаціями особових вказувань у зіставлених мовах автор цілком правомірно визначає вказівні й особові займенники: перші — як найузагальненіші анафорики, другі — як найгоцентричніші вказівні репрезентації, «які організують центр координат комунікації» (с. 252). При цьому ретельно аналізується специфіка їх виявів у кожній із зіставлених мов: в українській і дещо менше — в російській референційній відношення, а саме їхній дійснично-референційний і анафорично-референційний типи, мають більше виявів їхньої контекстуальної зумовленості, ніж словникової закріпленості. В англійській мові на особові типи вказування більшою мірою впливає синтагматична закріпленість та граматична функціональність аналізованих репрезентацій. Для українських і російських мовних одиниць подібним фактором впливу виступає семантична зворотність, яка виявляється переважно в актуалізації та дезактуалізації власне референційної, номінативної та іноді — дійсничної особової семантики (с. 252–257).

Серед особових вказувань, як цілком вагомо обґрунтовано на сторінках монографії, аналізовані типи дещо по-різному розподіляють вказівні функції. В усіх зіставлених мовах поширені анафоричні та референційно-анафоричні одиниці, численними є поліфункціональні репрезентації референційного та референційно-дійсничного типів, у тому числі їх транссемантичні вияви (вторинної і / або часткової вказівної природи). «Завдяки наявному ідентифікаційному компоненту семантики референційне співвідношення є характерним певною мірою і для номінативних одиниць (наприклад, для іменників, що вказують на родинні стосунки: укр. *мати*, *батько*, рос. *мать*, *отец*, англ. *mother*, *father*; для прислівників способу дії,

якими визначаються соціальні, часово-вікові, деякі зворотні та «ввічливі» форми вказівних та номінативно-вказівних вказувань)», — сміливо, але беззастережно, запевняє авторка (с. 253–254).

У своїй праці С. І. Терехова не уникає дискусійних наукових питань, аналізуючи наявні наукові підходи, та висловлює цікаві, оригінальні, науково обґрунтовані пропозиції щодо їхнього вирішення. Новаторським, на нашу думку, є включення С. І. Тереховою до типів особових вказувань у зіставлених мовах референційно-дійсничних одиниць адміністративно-територіальної семантики, кількісних референційно-особових репрезентацій, соціальних особових номінативно-вказівних репрезентацій (особово-референційних мовних одиниць родинних відносин, «вікових» референційних і референційно-дійсничних одиниць, професійних референційних репрезентацій прямої та переносної семантики, референційних вказувань, утворених на основі уособлення, референційних соціально-статусних репрезентацій), стверджувальних та заперечних «граничних» особових і номінативно-особових вказувань, неозначених указівних особових репрезентацій, у яких поєднуються заперечні, питальні, означальні та неозначені одиниці зіставлених мов.

Концептуальний і семантичний розвиток, як слушно зазначає дослідниця, уточнюється комунікативними параметрами, тлом для визначення та формування яких виступають асоціативні репрезентації. На поглиблення і підтвердження цієї думки автор доводить, що семантика та функція мовних одиниць у їх взаємодії і відтворюють абстрагований указівний концепт, який набуває конкретизації в певному контексті.

У своїй праці С. І. Терехова відзначає, що функціонально-семантичний розвиток аналізованих категорій відбувається біполярно, тобто одночасно з національно-специфічною деталізацією репрезентацій відбувається певна концептуальна, функціонально-семантична та, меншою мірою, асоціативна інтеграція як відображення світових глобалізаційних процесів у суспільстві. Водночас відповідний вплив позначається на концептуальних, мовних та асоціативних картинах світу, демонструючи їхню взаємодію.

Цінним у монографії є й запровадження нових термінів на позначення відповідних мовних явищ. За визначенням дослідниці, транссемантичність і трансфункціональність — це вияви «міжпарадигмальних зв'язків на рівні зіставлених полів» і свідчення «реального стану їх розвитку на концептуальному, мовному та асоціативному рівнях» (с. 301). Таким транссемантичним фрагментом зіставлених функціонально-семан-

тичних полів насамперед визначаються просторово-часові вказування в їх мовних репрезентаціях, «оскільки їх подібні узагальнені значення набувають контекстуальної просторової, часової або просторово-часової семантики» (с. 145). У межах досліджуваних парадигм транссемантичність і трансфункціональність, репрезентовані на рівні тематичних груп і окремих мікропарадигм у їх складі, визначають семантичні, функціонально-семантичні та відповідні концептуальні зв'язки. «Нерідко їх оформлення прискорюється встановленими асоціативними зв'язками, наявними в свідомості носіїв кожної із зіставлених мов. Вони мають індивідуальний національно маркований характер» (с. 301).

Поліфункціональність указівних мовних одиниць розглядається в праці як їхня внутрішньо-структурна характеристика, за якої лексична семантика зберігається або набуває прагматичного, стилістичного, лексико-граматичного розшарування в різних функціональних виявах. С. І. Терехова простежила, що для аналізованих українських і російських репрезентацій типовим виявом поліфункціональності є біфункціоналізм. На рівні частин мови це виражається в прислівниково-применниковому біфункціоналізмі просторових, часових та просторово-часових репрезентацій (більшою мірою в аналізованих споріднених мовах), у займенниково-іменниковому біфункціоналізмі особових репрезентацій (в усіх зіставлених мовах); на функціональному рівні — в перехідних типах референційних відношень; для англійських указівних мовних одиниць просторової та часової семантики характерна частини-мовна поліфункціональність (с. 6–14, 301).

Чітка логіка, прозорість, доступна наукова метамова монографії роблять її приступною широкому колу читачів.

Деякі моменти праці видаються нам дискусійними. Заявлений у монографії поліпарадигмальний підхід кваліфікується як метод «багаторівневого комплексного лінгвістичного аналізу мовного матеріалу із залученням екстралінгвальних знань, тобто побудованого на основі міждисциплінарного підходу» (с. 6). У цьому ми не можемо погодитися з автором монографії, адже якщо поліпарадигмальність означає врахування доробку всіх або кількох наукових лінгвістичних парадигм, то це передбачено в будь-якій науковій праці подібного рівня. Якщо ж поліпарадигмальність трактується як між-

дисциплінарний підхід, то на позначення цього явища використовується усталений термін — експансіонізм (Н. Енквіст, Ф. Данеш, О. Кубрякова), протиставлений редукціонізму глосематики як прагненню до автономії лінгвістики, до ізоляції її від інших наук. Якщо ж поліпарадигмальність є простою сукупністю різних використаних у праці методів (як зазначено в монографії, «концептуального, функціонально-семантичного та асоціативного аналізу»), то навіщо позначати комплексну методику іншим найменуванням? На с. 70 поліпарадигмальність ототожнюється з багаторівневим аналізом, який включає, як зазначено в монографії, концептуальний, мовний (лексико-граматичний і функціонально-семантичний) та асоціативний рівні. Чому мовний рівень поданий як сукупність лексико-граматичного та функціонально-семантичного рівнів — адже функціонально-семантична категоризація передбачає різнорівневу інтеграцію мовних засобів і навіть імпліцитних смислів? Не подано також обґрунтування відмінностей концептуального та мовного рівнів, з одного боку, та асоціативного — з другого. До того ж незрозумілим видається вислів про «додавання до мовного матеріалу екстралінгвальних знань» (с. 6, 70) під виглядом поліпарадигмальності. Безперечно, кожний дослідник мови не може обмежитися лише знаковим матеріалом і залучає інші системи невербальних знань синергетичної системи свідомості.

На жаль, у монографії не відображені концепції представників когнітивної семантики, які, починаючи ще з праці Дж. Лакофа «Metaphors We Live By», значну увагу приділяють аналізу просторових доменів свідомості та їх репрезентації в англійській мові. Ці дослідники розглядають оцінний потенціал орієнтаційної параметризації, емпіричне й культурне підґрунтя орієнтаційних метафор. Відсутні також посилання на праці американського лінгвіста Р. Ленекера, який ще в 1976 р. розробив процедури аналізу просторових відношень у мові. У працях цих мовознавців можна знайти цікаві спостереження та концептуальні узагальнення стосовно системи орієнтаційних координат.

Попри наведені вище зауваження, рецензована праця в цілому є завершеною, актуальною й новою, такою, що має перспективи.

О. СЕЛІВАНОВА
(Черкаси)